

י"ד ע"י קרן תר"ג לזיכוי הרבנים
לשבת נשמת הרבני הנגיד הנכבד
הרה"ח ר' אריה (לייבל)
בהרה"ח ר' יונה רובין ז"ל

בסייעתא דשמיא

חובבה שבת

הפצת ועידוד לימוד התורה הקדושה עם פירוש רש"י

פרשת ויצא | גיליון צ"ז - שנה ג' | כסלו תשפ"ו

פנינים מאירים
לשולחן השבת

פרד"ס התורה

פשט

הַפֶּעַם יָלוּהוּ אִישִׁי אֶלִי כִּי יִלְדֹתִי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָּנִים (בראשית כט, לד)
רש"י מפרש את הכתוב הַפֶּעַם יָלוּהוּ אִישִׁי אֶלִי, שאמרה לאה עם לידת בני השלישי הרי השלמתי את כל חלקי, ושבו לא יהיה לבעלי שום טענה עלי, אלא הפעם הוא ללווה אלי בדעתו ולא ישנא אותי יותר.
אולם החזקוני מפרש את הכתוב בדרך פשט, באופן מופלא. כשהיה ללאה רק בן אחד, היא טיפלה בו ביד אחת; אחר כך כשנולד הבן השני והיו לה שני בנים, היא טיפלה בהם ונשאה אותם בשתי ידיים. אבל כעת, עם לידת הבן השלישי, הרי אין לה עוד יד שלישית, ובהכרח מכאן ואילך יצטרך אישי להתלוות אלי לסייע לי לטפל בהם ולשאת אותם.

רמז

וְהָיָה הָעֶסְפִּים לָלֶבֶן וְהַקְשָׁרִים לְיַעֲקֹב (בראשית ל, מב)
נפסק בשלחן ערוך (או"ח סי' כה, א) שבכל יום יש להתעטף תחילה בטלית, ורק אחר כך להניח תפילין. בעל 'עטרת זקנים' בהגותו על השלחן ערוך, כותב רמז נאה לכך בפסוק זה: וְהָיָה הָעֶסְפִּים לָלֶבֶן – תחילה יש להתעטף בטלית, ורק לאחר מכן – וְהַקְשָׁרִים לְיַעֲקֹב – לקשור התפילין.

דרוש

וַיֵּצֵא וַיֹּאמֶר מֶה נֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹקִים זֶה שְׁעַר הַשָּׁמַיִם, וַיִּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בְּבֹקֶר וַיָּחָא אֶת הָאָבֶן אֲשֶׁר שָׁם מֵרָאשִׁיתוֹ וַיִּשֶׁם אֹתוֹ מַצְבֵּה וַיִּצֹק שָׁמֶן עַל רֹאשָׁהּ (בראשית כח, יז-יח)
בפסוקים משמע מהכתוב שיעקב הקיץ משנתו בעוד לילה, כאמור (פסוק טז) וַיָּקֶץ יַעֲקֹב מִשְׁנָתוֹ, אלא שהמתין עד אור היום עד שלקח את האבן אשר שם מראשותיו ועשאה מצבה ויצק עליה שמן. והשאלה שיש לשאול: מדוע אכן המתין יעקב עד אור היום, הרי יש שיטה בגמרא (זבחים קכ, א) שמוותר להקריב קרבנות על במה גם בלילה, אם כן יכול היה לנסך שמן על גבי המצבה עוד קודם אור היום!
מיישב הגה"ק בעל ההפלאה ז"ע בספרו 'פנים יפות': לפיכך הקדים יעקב ואמר 'אין זה כי אם בית אלקים', דהיינו שזהו מקום המקדש, ואין לו דין במה, ועבודתו פסולה בלילה.
עוד כותב הפנים-יפות: הרי אמרו חז"ל (שבועות טו, ב) שאין בנין בית המקדש בלילה, ובודאי שאין לעשות מזבח בלילה, לכן הקדים יעקב ואמר 'אין זה כי אם בית אלקים', שאסור לבנותו בלילה, ולכן המתין עד אור הבוקר ורק אז עשה מזבח וניסך עליו שמן.

סוד

וַיֹּאמֶר אָבֶן יֵשׁ ה' בְּמָקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדַעְתִּי (בראשית כח, טז)
ביאר המקובל האלוף רבי שמשון מאוסטרופולי ז"ע: ארבע צורות חקוקות במרכבת העליונה: א. אריה. ב. כרוב. ג. נשר. ד. אדם. וצורת האדם החקוקה במרכבה, היא צורתו של יעקב אבינו עליו השלום, אולם עד אותו היום ידע יעקב רק שבמרכבה חקוקות דמויות אריה כרוב נשר, אך לא ידע שגם דמותו חקוקה, רק כעת בחזיון הלילה ראה שגם דמותו חקוקה שם. וזה שאמר: אָבֶן יֵשׁ ה' בְּמָקוֹם הַזֶּה – 'אבן' ראשי תיבות אריה כרוב נשר, ידעתי כי שלש צורות אלו יש במרכבה, אבל וְאָנֹכִי – 'אנכי' ראשי תיבות אריה כרוב נשר, ידעתי, את זאת לא ידַעְתִּי, ורק עתה נודע לי זאת, שגם צורתי, צורת אדם, חקוקה במרכבה העליונה.

יעקב אבינו בבית לבן

נושאי הפרשה:

חלום יעקב • הורדת האבן מהבאר • ארבע אמהות וי"ב שבטי ק-ה • שכר הצאן הנקודים • בריחת יעקב ורדיפת לבן • יעקב ולבן כורתים ברית • מלאכי ארץ ישראל.

פרשת ויצא עוסקת בתקופה בת 20 שנה, בה שהה יעקב בבית לבן, מתוכם עבד יעקב במשך 14 שנה בשמירת הצאן, בתמורה לנישואיו עם לאה ורחל. בתקופה זו נשא גם את בלהה וזלפה, ומהן יוצאים י"ב השבטים.

מעשיה הטובים של רחל, ופוקד אותה בן: יוסף.

ה. נקוד וטלוא

אחרי לידת יוסף, מבקש יעקב לשוב לארצו, אבל לבקשת לבן הוא נשאר לעבוד עוד שש שנים, ומבקש בשכרו צאן נקוד וטלוא. יעקב נועץ מקלות מקולפים מול הצאן, ומכך מתעשר וקונה גמלים וחמורים. באותה תקופה ראה יעקב בחלומו מלאכים המביאים צאן מעדר לבן לעדרו.

6 תחנות במסלול חייו של יעקב אבינו, המוזכרות בפרשתנו:

- בית עבר – 14 שנה של עסק התורה.
- סמון לחרן – נוכר שעבר בהר המוריה ולא התפלל, והחל לחזור אחורנית.
- לוז (בית א-ל) – הר המוריה הגיע לשם, ושם ראה סולם בחלומו.
- חרן – 20 שנה בבית לבן.
- הר הגלעד – מקום המפגש של לבן ויעקב, כשלבן רודף אחריו, והם מקיימים שם גלעד.
- מתניים – מקום הגעת מלאכי הארץ ללוותו.

א. קיפול האדמה

כשיעקב מתקרב לחרן הוא נוכר שלא התפלל בהר המוריה, והחל לחזור אחורנית. כשהגיע לעיר 'לוז', הגיע לשם הר המוריה. יעקב נשכב לישון, לאחר 14 שנה שלא עשה זאת. בעת השינה קיפל ה' תחתיו את כל אדמת ארץ ישראל, והאבנים שהניח מראשותיו הפכו לאבן אחת. בחלומו ראה סולם המגיע עד השמים, ומלאכים עולים ויורדים בו. ה' התגלה אליו והבטיח לשומרו. בקומו נחרד יעקב מקדושת המקום, והקים מזבח, מהאבן שתחת ראשו, ונָדָר נדרים לה'.

ב. יעקב בוכה

עם הגעתו לחרן, מגיעה רחל עם הצאן. יעקב לבדו מוריד את האבן הגדולה מהבאר, ובוכה כשרואה ברוח הקודש שרחל לא תיקבר במערת המכפלה. לבן שומע על האורה, ורץ לקראתו בניסיון לאתר כסף הטמון עמו.

ג. באמונה ובישור

יעקב עובד אצל לבן לשמירת הצאן, ובתמורה מבקש את רחל בתו לאשה. לבן מסכים בתנאי שיעבוד תחילה 7 שנים. בסיום 7 שנים, כשיעקב בן 84 שנה, הוא נכנס לחופה, אך לבן ברמאותו מוסר את לאה במקום רחל אשר נותנת את סימניה ללאה כדי שלא יתכלם. רק בסיום שבועת ימי המשטה, הוא מוסר את רחל בתמורה שיעקב יתחייב לעבוד עוד 7 שנים.

ד. שבטי ישורון

לאה זוכה תחילה לארבעה בנים: ראובן שמעון לוי ויהודה. ורחל מוסרת ליעקב את בלהה שפחתה לאשה, ממנה נולדו: דן ונפתלי. גם לאה מוסרת את זלפה, ממנה נולדו: גד ואשר. לאחר מכן נולדו ללאה: יששכר וזבולון, ודינה. אחר כך זוכר ה' את

ללמוד שוב בהבנה מבורגת יותר

חיים של תורה

רש"י מסביר לנו את הפנימיות של הפנימיות שבתורה, ויש בדבריו כוונות עמוקות. אף שלמדנו חומש ורש"י בימי הילדות, חובה לשוב וללמוד חומש ורש"י כמבוגרים, בהבנה חדשה ובורגת, למען לא תלקה הבנתנו בחסר רב משמעות.

(הגה"צ רבי אביגדור מילר זצ"ל)

קנאת סופרים

מידת הקנאה – אמנם בדרך כלל אינה מידה רצויה, אבל גם במידה זו, כמו בכל המידות, צריך להשתמש בצורה הנכונה והטובה, ולקיים (ב"ב כא, א) 'קנאת סופרים – תרבה חכמה'. דברי רש"י כאן שרחל אמנו קנאה במעשיה הטובים של לאה אחותה, הם ללימוד לכל אחד מאתנו לרומם את שאיפותיו, ולקנא ביהודים אחרים הזוכים לקיים מצוות ומעשים טובים, או יהודים הזוכים ללמוד תורה, או יהודים הזוכים לחיות חיי אמונה ובטחון וכדו'.

ותקנא רחל
באחיה
(בראשית ל, א)
קנאה במעשיה
הטובים (רש"י).

קנאתו של ה'אור לציון'

בתקופת זקנותו של מרן הגאון חכם בן ציון אבא שאול זי"ע, היה מגלה בפני תלמידיו את קנאתו ביהודים הזוכים לקיים מצוות שהוא בחולשתו אינו יכול לקיים. בוקר אחד, כשנכנס למסור שיעור, אמר לתלמידים: 'אני מקנא בכם! אתם גדולים יותר ממני!' נרעשו התלמידים ולא הבינו את כוונתו, והוא הסביר: 'במעשה אתם גדולים ממני! אני כבר לא יכול לעשות כמותכם, אתם עוד יכולים!'

כששמע פעם מאחד מראשי ישיבת 'פורת יוסף' שהוא ממנהר לנסוע לתל אביב. בירר חכם בן ציון אבא שאול: מה יש למעלתו לסדר בתל אביב? והלה ענה: הוזמנתי לדרוש ברבים בכנס חזקת שניערך לפני אלפי יהודים באולם ענק בתל אביב. התפעל חכם בן ציון ואמר לו: 'מעולם לא דיברתי אחד בפה ואחד בלב ואני אומר לכם באמת ובתמים – אני מקנא בכם! אני מקנא בכם שאתם זוכים להרביץ תורה ולזכות את הרבים, אני מקנא בזכויות שלכם!'

תחרות במוצאי יום כיפור

בהיותו אברך צעיר, היה הגאון רבי ברוך מרדכי ליפשיץ זצ"ל, בעל שו"ת 'ברית יעקב', לומד בהתמדה עצומה בבית המדרש בעיר 'זולקוביסק' אשר בליטא, שם היה סמוך על שולחן חותנו מעשירי העיר. באותו בית המדרש ישב והגה בתורה בהתמדה עצומה גם הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל, לימים אב"ד קובנא.

מתוך קנאת סופרים המרבה חכמה, היה כל אחד משני השקדנים משתלל להתמיד כמו חבירו ואף יותר מכך, כך הייתה כעין תחרות סמויה בין השנים מי ישכים לבוא לבית המדרש קודם חבירו. אם האחד קם בשעה 4, היה השני מקנא בו ומקדים לקום ב-3 וחצי, וכן הלאה.

שנה אחת, בערב יום הכפורים ביקש רבי ברוך מרדכי מחמותו שתכין לו בביתו סעודה קטנה בעבור מוצאי יום כפור, כדי שיוכל לסעוד את לבו במהירות במוצאי הצום, ולחזור לבית המדרש עוד טרם שחברו רבי יצחק אלחנן יבוא לשם. היא שמחה למלא את בקשתו, ואכן תיכף במוצאי יום כיפור חזר רבי ברוך מרדכי לביתו, הבדיל על הכוס, אכל בזריזות, ומיד אץ ורץ לבית המדרש...

אבל כאשר הגיע לבית המדרש, השתומם בשומעו את קול התורה של רבי יצחק אלחנן מתנגן בחלל. התברר שהפעם הוא הצליח להקדים אותו... 'האם לא הלכת לטעום דבר מה אחרי התענית?' – שאלו רבי ברוך מרדכי. החזיר לו רבי יצחק אלחנן בחיוך: 'אני הבנתי שבחודאי תבקש מאת חמותך שתכין לך בבית סעודה כדי שתוכל למהר ולחזור לבית המדרש, גם אני עשיתי כן, אלא שאני לקחתי עמי את הסעודה לבית המדרש, כך הספקתי להתחיל ללמוד לפניך...

מקנא בבקיאיותו של הגאון

כל התורה כולה שגורה היתה על לשונו הגאון רבי דוב בעריש ויינפלד זי"ע, גאב"ד טשעביץ, ובקיאיותו העצומה בכל חדרי תורה הפליאה את לומדי התורה. פעם אחת כאשר הוזמן הגאון רבי יצחק זאב סולובייצ'יק זי"ע, גאב"ד בריסק, למחיצת הרב מטשעביץ והם שוחחו ביניהם בדברי תורה, נדהם הגרי"ז מבריסק מבקיאיותו השופעת של הרב מטשעביץ, הוא התמלא קנאת סופרים, ובשובו הביתה אמר לבניו בהתרגשות: 'בימים הקרובים, אני עוזב את כל דרכי הלימוד, ואני מתיישב כעת לרכוש בקיאיות בתורה... כך במשך ימים אחדים לא נתקרה רוחו והיה יושב וגורס דפי גמרא, מסכת אחרי מסכת, עד שהיו כולם שגורים בפיו.

לדעת חכמה ומוסר להבין

פניני מוסר, חכמה, וחזיון, מתוך פסוקי הפרשה

'אני יכול לעשות עמכם רע', ובתוך כדי דיבור הוא אומר 'אלקיעם אמר אלי אמש השמר לך!'

ביאר כ"ק האדמו"ר בעל דברי יואל מסאטמאר זי"ע: דרך הרשעים לומר שהשתנו העיתים והתחלפו הזמנים, ומה שהיה אסור בעבר, מותר היום. כך טען לבן, הן אמת שהקב"ה הוזהר שלא אדבר עם יעקב, אבל זה היה 'אמש', אבל היום כבר השתנו הזמנים והדבר מותר...

חמימות וקרירות...

הייתי ביום אכלני חרב וקרח
בפליה (לא, מ)

יום רומז על מצוות, ולילה רומז על עבירות. הייתי ביום אכלני חרב – בקיום המצוות הייתי מלא חמימות והתלהבות. וקרח בפליה – בהתגברות היצר לעבירות, התנהגתי בקרירות.

(הרה"ק 'שר שלום' מבעלזא זי"ע)

לבכות כמה שיותר

ועיני לאה רכות (כט, יז)

שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובוכה (רש"י)

נשאל מרן ראש הישיבה הגראי"ל שטיינמן זי"ע: מדוע כאשר רחל בכתה, עצר הקב"ה את בכייתה ואמר לה (ירמיהו לא, טו) 'מנעי קולך מִבְּכִי, ואילו כאשר לאה בכתה לא אמר לה הקב"ה 'מנעי קולך מִבְּכִי'?

השיב ראש הישיבה תשובה מאלתת: רחל בכתה על הצער הגשמי שסובלים בניה בגלות, על כך נחם אותה הקב"ה שלא תבכה, כי עוד ישובו בנים לגבולם. אולם לאה בכתה מתוך השתוקקות להקים בית נאמן לה, להקים דורות ישרים של שבטי י-ה. דמעות כאלו לא עוזרים! על דמעות כאלו אומר הקב"ה: תוסיפי לבכות ולהוריד דמעות! כל דמעה משקה את הורעים מהם יצאו השבטים הקדושים--

מה שהיה אסור אתמול...

יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלקי אביכם אמש אמר אלי לאמר השמר לך מִדָּבָר עִם יַעֲקֹב וגו' (לא, כט)

את הפרשה אתה יודע?

ואַרְאֵה בְּחֻלּוֹם וְהִנֵּה הָעֵתִידִים וגו' (לא, י) היו המלאכים מביאים אותן מעד המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב (רש"י) בתום שיעורו של מרן הגאון הגדול רבי יוסף שלום אלישיב זי"ע, נדחק פעם בחור וביקש לשאול שאלה. שאל אותו הגרי"ש: ופרשת השבוע אתה כבר יודע? כשהבחר ענה בחיוב, שאל אותו הגרי"ש: השבוע, בפרשת ויצא, כותב רש"י שהמלאכים נטלו כבשים מעדר לבן לעדר יעקב, ונשאלת השאלה: וכי לא חשש יעקב אבינו לגזול עכו"ם? ענה הבחור: מה השאלה? לבן רואה מלאכים מעופפים, תופסים כבשים ועושים עמם כרצונו, אין לך 'זוטו של ים' גדול מזה... למשמע התשובה נמסך חיוך רחב של שביעות רצון על פניו של הגרי"ש שהסכים לתירוץ...

לב לדעת

הכרת והבנת מושג התורה

ואולם לזו שם העיר לראשונה (בראשית כח, יט)

גבול שבין נחלת בנימין ליוסף, נמצאת העיר 'לזו', שיעקב קרא לה בשם 'בית א-ל', על שם שהר המוריה נעקר והגיע לשם. במדרש רבה (ט, ח) מובאים דברי פלא אודות העיר לזו: 'היא לזו שצובעין בה את התכלת; היא לזו שעלה סנחריב ולא בלבלה, נבוכדנצר ולא החריבה; היא לזו שלא שלט בה מלאך המות מעולם, הזקנים שבה מה עושין להם כיון שהם זקנים הרבה מוציאין אותם חוץ לחומה והם מתים'.

עוד מובא שם במדרש, שהעיר נקרא בשם 'לזו', משום שבפתח העיר צמח עץ 'לזו' רחב וחלול, וכל מי שרצה להיכנס לעיר, היה נכנס אל שער מושווה שהיה בתוך העץ, ומשם אל תוך מערה, ומהמערה אל העיר.

עיניים לראות

הבנת מילה אחת בתורה

ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה (בראשית כח, יד)

כשלומדים פסוק זה מבינים בפשטות שהמילה 'ופרצת' פירושה: אתה תתרחב ותתפשט לכל עבר. אולם דעת רש"י שמילים מהשורש פ.ר.ץ, הם בדרך כלל מלשון 'חזוק וגבורה', כך מפרש רש"י כאן 'ופרצת' – חזקת, כמו (שמות א, יב) וכן 'פרץ'. גם בפרשת וישב על הפסוק (בראשית לח, כט) מה פרצת עליך פרץ, מפרש רש"י: 'חזקת עליך חזק' (וראה עוד רש"י שבת יג, א).

יצוין, שרש"י עצמו בפרשת ויחי (מט, כו) מפרש הכתוב כאן 'ופרצת' מלשון התרחבות והתפשטות, וז"ל שם: 'שנתן לי ברכה פרצה בלי מצרים, מגעת עד ארבע קצות העולם שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו'. ואילו בפרשת יתרו על הכתוב (שמות יט, כב) פן יפרץ בקם ה', מפרש שם רש"י: 'פן יפרץ' – לשון פרצה, יהרוג בהם ויעשה בהם פרצה'. ואכן דעת הרמב"ן (בראשית לח, כט) שלשון 'פרץ' בכל מקום היינו נתיצת הגדר ומעבר הגבול, ולשון ופרצת האמור כאן, היינו שתתרחב יותר מהגבול.

אזניים לשמוע

כליו רש"י הק' בדרקוק הלשון

וגללו או וגוללים וגללו את האבן מעל פי הבאר או וגוללו (בראשית כט, ג)

'היכל התורה פתוח 24 שעות ביממה. לומדי תורה מכל רחבי העיר באים ולומדים בתוכו. גם המזגנים פועלים לטובת הלומדים שיבואו וילמדו. והציבור אכן אמר את דברו ובא בהמוניו'. משפט זה עוסק במצב הנמשך תמיד, ולכן מוזכרים בו מילים בלשון הווה (באים) ובלשון עתיד (יבואו) ובלשון עבר (אמר).

גם בפרשתנו (פרק כט) מופיעות שתי פעמים המילים 'וגללו את האבן מעל פי הבאר'. פעם אחת בפסוק ג', שם מתרגם אונקלוס 'וגללו' בלשון הווה – 'ומגנדרין'. ופעם נוספת בפסוק ח', שם מתרגם אונקלוס בלשון עתיד – 'ויגנדרון'.

מבאר רש"י, שבפסוק הראשון היתה כוונת הרועים לתאר מצב המתמשך תמיד [ולכן תרגם אונקלוס בלשון הווה 'ומגנדרין'], שבכל יום קיים מצב זה שממתינים להתאספות כל הרועים הגוללים את האבן. אך למרות שהם דיברו על מצב הווה, הם השתמשו במילים מלשון עתיד, כגון 'ישקו העדרים' – לשון עתיד, וכן 'וגללו' – שהוא לשון עתיד [כי אמנם המילה 'גללו' הוא לשון עבר, אבל 'וגללו', בתוספת ו' בתחילת המילה, היא לשון עתיד, כי הו' הופך עבר לעתיד]. משום שכאשר מדברים על דבר ההווה תמיד, אפשר להשתמש גם במילים בלשון עתיד, או במילים בלשון עבר.

ואילו בפסוק השני התכוונו הרועים לתאר מצב שיהיה בעתיד, שכאשר יבואו הרועים יגללו את האבן, ולכן תרגם שם אונקלוס בלשון עתיד 'ויגנדרון'.

ארבע אמהות או שש אמהות?

בלהה וזלפה נחשבות בין האמהות?

וגם: האם הן קבורות במצרים או בטבריה?

בפרשתנו אנו לומדים, שרחל מסרה ליעקב לאשה את שפחתה – זלפה, וממנה נולדו הבנים דן ונפתלי, ולא מסרה ליעקב את שפחתה – זלפה, וממנה נולדו הבנים גד ואשר. רש"י כותב (לא, ו) שבלהה וזלפה גם היו בנותיו של לבן מפילגש.

אלא לארבע

הוי אומר, שמתוך שנים עשר שבטי ישראל, הרי ארבעה שבטים יצאו מבלהה וזלפה. למרות זאת, אומרת הגמרא (ברכות טז, ב) 'אין קורין אמהות אלא לארבע', ופירש רש"י: 'לארבעה – שרה, רבקה, רחל ולאה'. כלומר, אסור לקרוא לבלהה וזלפה בשם 'אמהות'.

שש אמהות

אמנם יש לציין שבכמה מקורות אנו מוצאים שיש 'שש אמהות', ובלהה וזלפה נכללות בכלל האמהות. כך מובא במדרש רבה פרשת נשא (יב, יז) על הכתוב (במדבר ז, ג) ויביאו את קרבנם לפני ה' שש עגלות צב וגו', 'שש' כנגד אמהות, אלו הן שרה ורבקה ורחל ולאה בלהה וזלפה.

גם במדרש אסתר רבה

(א, יב) מובא שבכסאו של שלמה המלך היו שש מדרגות 'כנגד שש אמהות, שרה ורבקה ורחל ולאה בלהה וזלפה'.

וראה גם במדרש ויקרא רבה (כא, יא) שביים הכיפורים לישראל בזכות האמהות, כרמוז בכתוב 'בד בבד', וביאר במתנות כהונה שתיבת 'בד' בגימטריא

ששה, כנגד ששה אמהות (ועיי"ש ברד"ל שהקשה מהגמ' שאין קורין אמהות אלא לארבע).

המטה של משה

זאת ועוד מובא דבר חידוש בתרגום יונתן בפרשת בשלח (שמות יד, כא) שעל המטה של משה רבינו היו חקוקים שלשה אבות ושש אמהות.

ששה אהלים

עוד אנו מוצאים ב'תוספות השלם' על התורה, על הכתוב בפרשת השבוע (בראשית לא, לג-לד) וַיָּבֹא לָבֶן בְּאֵהָל יַעֲקֹב וּבְאֵהָל לְאָה וּבְאֵהָל שְׁתֵּי הָאֵמֹת וְלֹא מִצָּא וַיֵּצֵא מֵאֵהָל לְאָה וַיָּבֹא בְּאֵהָל רַחֵל וְגו' וַיִּמָּשֶׁשׁ לָבֶן אֶת כָּל הָאֵהָל וְלֹא מִצָּא, שיש כאן בכתוב שש אהלים 'כנגד שש אמהות', והנשים נקראות אהל כאמור (שופטים ה, כד) מנשים באהל תבורך.

בתפילה ובהספד

על פניו נראה שכל המקורות הללו עומדים בסתירה לדברי הגמרא שאין קורין אמהות אלא לארבע.

ברם, בפשטות יש ליישב על פי מה שכתב הריטב"א (יבמות מו, א) שמה שאמרו 'אין קורין אמהות אלא לארבע', הכוונה רק בתפילה, שאין אומרים מרים אמנו או יוכבד אמנו וכדו', אבל שלא בשעת התפילה מותר

לקרוא גם לשאר נשים בשם 'אמהות', עיי"ש, ולדבריו מיושב בפשטות כל המדרשים הללו שהזכירו שש אמהות, כי שלא בשעת התפילה מותר לקרוא לבלהה וזלפה בשם אמהות. כיצא בזה מובא ב'אור זרוע' (הל' תפילה ס' קו בשם רבינו חננאל) שני פירושים במה שאמרו 'אין קורין אמהות אלא לארבע', פירוש אחד שהכוונה בתפילה שאין מתפללים להקב"ה וזכור לנו זכות אמהות אלא לארבעה, ופירוש נוסף, שאין משבחים אשה בהספד לומד שהיא מצאצאי יוכבד או מרים וכדו', אלא שהן ששה בנות שרה ורבקה ורחל ולאה, עיי"ש.

דעת הרשב"א

אולם, הרשב"א שם במסכת ברכות חולק על מהלכים אלו, והוא כותב: 'הפירוש הנכון, כמו שפירש רב האי גאון ז"ל, דלכבוד בעלמא קאמר, ולומר שאין חשובין להקרא אבות לכל ישראל, ואמהות לכל ישראל, אלא שלשה אבות וארבע אמהות', עכ"ל. ולדבריו קשה מכל המדרשים הללו שקראו גם לבלהה וזלפה אמהות לכל ישראל, וצ"ע.

אינן חשובות

ובעיקר הטעם שבלהה וזלפה אינן נחשבות אמהות, אף שבפועל יצאו מהן ארבע שבטים, ביאר מרן הגר"ח קנייבסקי זי"ע (מובא בספר אהל יוסף, ברכות שם) שהסיבה לכך היא, יען כי בלהה וזלפה בטלות לגבירותיהן רחל ולאה, ואף שמבואר

בתרגום יונתן בפרשתנו (פרק ל' פסוק ד' ופסוק ט') שרחל ולאה שחררו את בלהה וזלפה שלא תהיינה שפחות, בכל זאת התורה קראתן בשם שפחות, כי אינן חשובות כמו רחל לאה.

במערת המכפלה?

בתחילת פרשת חיי שרה כותב רש"י שחברון נקראת 'קרית ארבע' על שם ארבע זוגות שנקברו שם, אדם-וחוה, אברהם-ושרה, יצחק-ורבקה, יעקב ולאה. מבואר ברש"י שבלהה וזלפה לא נקברו במערת המכפלה. אך פלא לציין מה שכותב רבינו חיים ויטאל בספרו עץ הדעת טוב (סוף פרשת קרב) שגם בלהה וזלפה נקברו במערת המכפלה (ופלא מה שכתב שם שגם רחל נקברה במערת המכפלה, וצ"ע) שבפשטות הוא נגד מקרא מפורש, ולכאורה הכוונה על חלק מנשמות (רחל).

במצרים או בטבריה?

יצוין עוד מה שכתב רש"י בפרשת וישב (לו, י) שבלהה ירדה עם יעקב במצרים, וכן כתב הרמב"ם בספרו אמונה ונתיחה (פרק כו) שכאשר ירד יעקב מצרימה ירד עמו בלהה וזלפה. מנגד, יש בטבריה מקום אשר יש המצביעים עליו כמקום קבורתן של בלהה וזלפה, ויתכן שעלו ממצרים וחזרו לארץ, או שהעלו את עצמותיהן לקבורה בארץ.

ברחל בתך הקטנה – למה הזכיר 'ברחל'?

וַיֹּאמֶר אֶעֱבֹד שְׁבַע שָׁנִים בְּרַחֵל בְּתִךְ הַקְטָנָה (בראשית כט, יח)

כל הסיומים הללו למה? לפי שזידע בו שהוא רמאי, אמר לו, אעבדך ברחל, ושמו תאמר 'רחל' אחרת מן הזקוק, תלמוד לומר 'בתך'. ושמו תאמר אחליף ללאה שמו ואקרא שמה רחל, תלמוד לומר 'הקטנה', ואף על פי כן לא הועיל לו, שהרי רמאו (רש"י).

יעקב 'בתך הקטנה' כוונתו שמסכים לקבל אפילו את הקטנה שאינה חשובה כמו הגדולה. לכן הדגיש יעקב ואמר שהוא חפץ דווקא ברחל.

בת שלישית

ב. בלבוס ובדברי-דוד תירצו, שהיתה ללבן עוד בת שלישית, קטנה יותר מרחל, ואם היה יעקב אמר 'בבתך הקטנה', היה לבן נותן אותה ליעקב, לכן אמר 'ברחל', שכוונתו דווקא לרחל.

זלפה הקטנה

ג. בשפתי חכמים תירץ, שאם היה יעקב אומר 'בבתך הקטנה', היה לבן נותן לו את זלפה, שגם היתה בתו מפילגש, והיא היתה קטנה יותר מרחל. לכן הזכיר יעקב מפורש שחפץ רק ברחל.

אך זאת לא חשש יעקב שלבן ישנה את שמה של זלפה ויקרא לה רחל, כי זלפה אינו בתו ממש, כיון שהיתה מפילגש, וגם אין שמה רחל, ומשני רמאות לא היה יעקב ידא, רק מרמאות אחת.

לאו דווקא

כמה תירוצים נאמרו על כך במפרשים: א. כגור-אריה תירץ, שאם היה יעקב אומר 'בבתך הקטנה', היה לבן נותן לו את לאה, ולכן יטען שיעקב לא התכוון דווקא לקטנה, ומה שאמר

התבוננות והעמקה
בתרגום אונקלוס

פתגמי אורייתא

אתר דרעווא ביה מן קדם ה'

אונקלוס: לית דין אַתָּר הָדְיוּט אֶלְהִין אַתָּר דְּרַעוּא בִּיה מִן קִדְם ה'.

תורה: אין זה כי אם בית אלקים (בראשית כח, יז).

אבל כאן בפסוק מדובר בשגב קדושת המקום, ולכן כאן תרגם שהכוונה למקום שהקב"ה חפץ להשרות שכינתו.

ובספר 'מעט צר' ביאר מדוע כאן לא רצה התרגום לפרש כאן שקדושת המקום נובעת מכך שהוא מקום עבודה, כי יעקב אמר 'אנכי לא ידעתי', ולא יתכן שלא ידע תחילה שהוא מקום עבודה, שהרי כתב הרמב"ם (הל' בית הבחירה, פ"ב) שהיתה מסורת ביד הכל שבמקום הזה בנו אדם הראשון ואברהם מוצח.

בפסוק זה הרחיב התרגום בכוונת הכתוב, ש'בית אלקים', פירושו מקום שהקב"ה רוצה בו, דהיינו שיש רצון לפני ה' להשרות בו את שכינתו.

אמנם להלן בפרשה על הכתוב (פסוק כב) וַהֲאָבֵן הָזֶאת אֲשֶׁר שָׁמַנִּי מִצֵּבֶה יְהוָה בֵּית אֱלֹהִים, תרגם אונקלוס 'דאיה פלח עלה', ולא פירש שיהיה זה מקום שהקב"ה חפץ בו. ובפשטות החילוק, ששם מדובר בנדר של יעקב, ולא שייך שיעקב יקבל על עצמו שמקום זה יהיה מקום ש'ה' רוצה בו, לכן תרגם שם 'בית אלקים – מקום שאעבוד שם'.

נושאים הלכתיים
העולים מתוך הפרשה

תורה והלכה

האם מותר לישון בבית המדרש?

וַיִּמָּשֶׁשׁ יַעֲקֹב מִשְׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אֲנִי יֵשׁ ה' בְּמִקְוֵם הָאֵל וְאֶנְכִּי לֹא יָדַעְתִּי (בראשית כח, יט). שאילו ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה (רש"י).

לאור דברי רש"י אלו שאין ראוי לישון במקום קדוש, נבוא לברר האם מותר לבחור או אברך לישון בבית המדרש בין הסדרים לאגור כוחות להמשך הלימוד.

אפילו שינת קבע

עוד מוסיף המשנה ברורה, שתלמיד חכם הלומד בקביעות בבית המדרש, מותר לישון שם אפילו שינת קבע.

מידת חסידות

יש לציין, שאמנם בשו"ע אורח חיים נפסק שמותר לישון בבית המדרש, אולם בשלחן ערוך יורה דעה (סי' רמו, טז) נפסק: 'אין ישנים בבית המדרש. וכל המתנמנם בבית המדרש חכמתו נעשית קרעים'. וכדי ליישב סתירה זו, כתב שם הש"ך (סקט"ו) שצריך לומר שרק משום מידת חסידות אין לישון, אבל מדינא מותר [ובערוך השולחן (סעי' לג) חילק, שרק בשעת הדרשה אין לישון בביהמ"ד].

בבית המדרש מותר

נפסק בשולחן ערוך אורח חיים (סי' קנא, ג): 'אין ישנים בבית הכנסת, אפילו שינת עראי, אבל בבית המדרש, מותר'.

אמנם בהגהות רבי עקיבא איגר שם, מפקפק וכותב שהיתר זה, של שינה בבית המדרש, נאמר רק לתלמידי חכמים ולומדי בית המדרש, ולא לסתם אנשים. אולם המשנה ברורה (סקט"ו) מיישב שהיתר זה נאמר לכל אדם, כיון שביהמ"ד עשוי לשהות שם זמן הרבה ללמוד ולשמוע דברי תורה, וקשה להיזהר משינת עראי, על כן לא אסרו לשום אדם לישון שם שינת עראי.

הלכה
למעשה:

מותר לכל אדם לישון בבית המדרש, ותלמידי חכמים הלומדים שם בקביעות מותרים לישון שם אפילו שינת קבע, אולם מצד מידת חסידות אין ראוי לישון בביהמ"ד.

מארה"ב: 351-9881-1518 | מאנג'לה: 0131-0613-4433

יכולים להוציא לאור | אקדמי | שיעורי תורה | קו 'קול התורה' | מרכז שיעורים במנון שפות
מסוננות | סיכומים ומכתבים | עשועורי תורה | הגרלות ופרסים | גיליון שבועי | ניוזלטר יומי

לפניות, תגובות והערות: ts025002018@gmail.com